

Matej HRIBERŠEK | STAREJŠI SLOVENSKI UČBENIKI ZA LATINŠČINO

Ko se je v zadnjih desetih letih ponovno začelo intenzivnejše ukvarjanje z antiko in klasičnimi jeziki, ko so ti jeziki spet našli pot v šole, ko so se uvajali poskusni oddelki in oblikovali učni programi, se je med vprašanji, povezanimi z vsem naštetim, pojavilo tudi vprašanje uvedbe novega učbenika. Tega se nekateri med vami dobro spomnijo, saj so bili pri tam aktivno udeleženi. To je pomenilo zaton *Južnič-Koprivove vadnice* in vseh treh delov učbenika *Fundamenta Latina* Ane Šašel, ki so bili s svojim tradicionalnim pristopom do poučevanja zaradi vse bolj prodirajočih načel modernih pedagoško-didaktičnih pristopov potisnjeni v ozadje. S tem ne želim razvrednotiti pomena teh učbenikov; daleč od tega, saj so še vedno dragoceno učno pomagalo, sploh pa se je ob njih oblikovalo dosti generacij dobrih latinistov.

In prav ob tem vprašanju, ob vprašanju učnega gradiva, se mi je zastavilo vprašanje slovenske tradicije na tem področju, ki ni zanemarljiva.

Pregled te tematike je omejen na učbenike tistega obdobja, ki ga slabše poznamo, na obdobje približno med leti 1870 do tridesetih let tega stoletja, torej okvirno sedemdeset let (prvi latinski učbenik v slovenščini smo namreč dobili l. 1874, učbenike, ki so nastajali od tridesetih let naprej, pa poznamo bodisi zaradi uporabe pri dodatnih vajah v srednjih šolah bodisi iz študijskih časov). Večina gotovo pozna vsaj nekatere učbenike tega obdobja, vendar končni rezultat po svoji kvantiteti in kvaliteti kljub temu preseneča. Ne morem sicer zagotoviti, da sem uspel najti vse učbenike in druge priročnike, gotovo pa absolutno večino.

Ta tema ni neraziskana: z njo se je ukvarjal že g. Jože Ciperle, ki je o učbenikih za klasične jezike pisal v *Živi antiki* (1984), l. 1981 pa je ob odprtju razstave *Učbeniki za pouk klasičnih jezikov pri Slovencih* v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani izdal posebno brošuro z naslovom *Klasični jeziki in učne ustanove pri Slovencih do leta 1918*; v obeh delih so naštetih avtorji, ki so pisali učbenike za klasične jezike. Z ovrednotenjem teh učbenikov, njihovo zasnovano in načini podajanja snovi v njih se zaenkrat ni spopadel še nihče, saj bi jih bilo potrebno obravnavati ne le zgolj na osnovi podane snovi, ampak tudi ob natančni preučitvi šolskih programov in pedagoško didaktičnih pristopov tega obdobja; tematiko s tega področja bi bilo zani-

mivo obdelati v sklopu specialne didaktike klasičnih jezikov, lahko pa bi ob njej nastala tudi kakšna diplomatska naloga. V tej predstavitvi bo podan zgolj sumaren pregled.

A. SLOVNICE

Prvi latinska slovnica, napisana v slovenščini, je izšla l. 1874; to je bila *Latinska slovnica za slovensko mladež*, ki jo je napisal **Ladislav Hrovat**, izšla pa je v Novem mestu. V tej slovnici je zelo viden vpliv nekaterih še starejših latinskih nemških slovnice (Zumpt, Kühner, Schmidt, Curtius,...), ki so jih uporabljali v šolah poprej; marsikatero med njimi še vedno najdemo v slovenskih knjižnicah. Vpliv je najbolj viden v razporeditvi snovi, ki je nekoliko drugačna kot smo je sicer vajeni; pri tem imam v mislih razporeditev in obravnavo snovi, kot jo najdemo v Koprivovi slovnici, ki že lep čas zaznamuje predvsem fakultetno raven pouka latinščine. Hrovat je na začetek svoje slovnice postavil dve pravili, ki sicer nista slovnični, bi jih pa veljalo zapisati tudi v vsak moderni priročnik: Kvintilijanovo *primum est, ut, quod imitaturus est quisque, intelligat, et, quare bonum sit, sciat* ter Katonovo *rem tene, verba sequentur*. Pri tej slovnici velja posebej pohvaliti njeno nazornost: nazorne prikaze posebnosti, označitev dolžin, bogat besednjak, pregledne razlage in tabele in – kar se mi zdi zelo pomembno – zelo lep tisk.

Enajst let pozneje, l. 1885 je novo slovnico napisal **Valentin Kermavner**, ki je osem let zatem (1893) doživela drugo izdajo. Slovnica je napisana zelo pregledno, primerov ni veliko, avtor se zavestno izogiba natančnejšim znanstvenim razlagam, saj je prvenstveno namenjena gimnazijcem, po primerih in razdelitvi snovi pa precej spominja na *Koprivovo slovnico*, če bi ji nekoliko zmanjšali obseg.

Leta 1906 smo Slovenci dobili kar dve slovnici: *Latinsko slovnico Josipa Tominška* ter *Latinsko slovnico Josipa Pipenbacherja*. Tominškovo slovnico odlikuje velika preglednost: pregleden tisk, krepko tiskane vse bistvene informacije, pregledene in nazorne tabele ter malo opomb pod črto, sicer pa je po razporeditvi snovi podobna ostalim slovnici. Pipenbacherjeva slovnica pa je bila verjetno najbolj uporabljana med vsemi, saj je nastala na osnovi učnega načrta, po njej pa je avtor napisal še štiri učbenike, ki so jih uporabljali na gimnazijah. Doživela je še dva ponatisa: l. 1913 drugega in l. 1922 tretjega. Za vsak ponatis jo je avtor nekoliko predelal in dopolnil. Če Pipenbacherjevo slovnico primerjamo s slovnico Silvestra Koprive, nam postane takoj jasno, katera slovnica je bila Koprivi vzor pri pisanju njegove.

Na koncu omenimo še eno delo, ki ga lahko vključimo v skupino slovnice: to je *Kratka latinska stilistika za višje razrede gimnazij in realnih gimnazij*, ki jo je l. 1915 napisal **Josip Košan**. Delo ni izšlo kot samostojna publikaci-

ja, ampak kot privez k *Latinskim vadbam za sedmi in osmi razred gimnazij in realnih gimnazij*, ki sta jih sestavila **Fran Jerovšek** in **Josip Košan**.

B. UČBENIKI, VADNICE, ČITANKE, ZBIRKE TEKSTOV

Vseh učbenikov, vadnic in zbirk ne bom navajal, ker je za to premalo časa, zato omenimo samo nekatere najvidnejše.

Prvi slovenski učbenik so *Latinsko-slovenske vaje za I. gimnazijski razred*, ki jih je l. 1875 napisal **Sebastijan Žepič**, profesor v Novem mestu. Ta učbenik je najboljše slovenski latinski učbenik, saj obsega kar 549 strani. Vanj je zajeta obravnava oblikoslovja (vseh besednih vrst), ki pa je že prepletena s celotno sintakso; večina sintakse (sintaktične konstrukcije, vsi odvisniki, posebnosti idr.) je namreč razložena v opombah, ki nudijo uporabniku (torej učencu) takojšnjo informacijo o posamezni slovnični strukturi. Učbeniku so dodani tudi trije obsežnejši slovarji.

V letih 1882-1883 sta mu sledila dva učbenika avtorja **Valentina Kermavnerja** *Vadbe v skladnji latinski. Prvi del za tretji in Drugi del za četrti gimnazijski razred*. Oba učbenika, ki skupaj obsegata 264 strani, sta bila v celoti namenjena prevajanju iz slovenščine v latinščino, namenjena pa sta bila utrjevanju sintakse.

Urednik *Velikega latinsko-slovenskega slovarja* **Fran Wiesthaler** je deset let pred začetkom dela na slovarju, torej v letih 1885–1886 napisal dva učbenika *Latinske vadbe za prvi gimnazijski razred* in *Latinske vadbe za drugi gimnazijski razred*. Pri pisanju in razporejanju snovi se je držal Kermavnerjeve slovnice, oba učbenika pa sta namenjena pouku in utrjevanju oblikoslovja. Petnajst let kasneje je njegove *Vadbe za prvi letnik* predelal **Josip Tomiňsek** in jih priredil za svojo slovnico.

Med številnimi učbeniki, ki jih je napisal **Josip Pipenbacher**, velja še posebej omeniti serijo vadnic, ki jih je napisal v skladu z gimnazijskim učnim načrtom, in sicer *Latinska vadnica za prvi, drugi, tretji in četrti razred gimnazij in realnih gimnazij*, ki so izhajale od 1910 do 1913. Ta serija vadnic je enakomerno in enotno pokrila celotno latinsko slovnico od oblikoslovja do skladnje; bila je prilagojena Pipenbacherjevi slovnici (nastali l. 1906), še posebej dragocena pa je (poleg številnih vaj) zaradi številnih pripovedk in zgodbic, ki so vključene vanjo.

Latinske vaje za tretji gimnazijski razred iz leta 1896 in *Latinske vaje za četrti gimnazijski razred* iz leta 1901 izpod peresa **dr. Lovra Požarja** so dragoceno pomagalo za učenje in utrjevanje sintakse; zelo privlačne so predvsem zaradi številnih zgodb in sklenjenih tekstov (večinoma prirejenih originalnih tekstov), ki zajemajo številna področja antične zgodovine in kulture od npr. bitke pri Maratonu do Cezarjeve vojne z Galci.

Sicer pa so latinske učbenike pisali še: **Josip Košan**, **Franc Jerovšek**, oba avtorja *Latinskih vadb za sedmi in osmi razred gimnazij in realnih gimnazij*, ki so še danes v uporabi kot univerzitetno učno pomagalo za prevajalske vaje; **Franc Belec**, ki je skupaj s **Francom Jerètom** in **Franom Omerzo** napisal *Latinsko vadnico in slovnico za 3. in 4. razred klasične in 7. razred realne gimnazije*; **Anton Sovrè** in **Ernest Tomec**, ki sta l. 1935 napisala zelo pregledno *Latinsko vadnico in slovnico za prvi razred klasičnih in peti razred realnih gimnazij*

C. KOMENTARJI

Med komentarji velja izpostaviti komentarje, ki jih je sestavil **Anton Jeršinovič**, in sicer *Livijev komentar* v dveh delih (prvi del zajema 1. knjigo Livijevega dela *Ab urbe condita*, drugi del pa 21. knjigo) ter *Salustijev komentar*, v katerem komentira Salustijevo *Vojno z Jugurto* (*Bellum Iugurthinum*). V teh komentarjih je večinoma razložen besednjak oz. pomenske nianse besed in besednih zvez. Enak pristop najdemo tudi pri drugem avtorju, **Antonu Doklerju**, ki je v obliki slovarja napisal *Komentar k Ciceronovim govorom proti Katilini*.

Č. SLOVARJI

Prvi nekoliko obsežnejši slovarček smo Slovenci dobili l. 1882. To je bil *Latinsko-slovenski slovník za tretji in četrti gimnazijski razred*. Slovar ni bil izvirno delo, ampak je šlo za predelavo nemškega slovarja, katerega avtor je bil **Johann Alexander Rožek**, obsegal pa je besede k izbranim poglavjem iz Kornelija Nepota, Cezarjeve *Galske vojne*, izbranih poglavij iz antične zgodovine in izbora proznih del, ki ga je pripravil omenjeni avtor. Slovar so v slovenščino prevedli in ob obdelavi originalnih tekstov ter pomočjo specialnih slovarjev prevedli profesorji **Kermavner**, **Pleteršnik**, **Vodušek**, **Wiesthaler** in **Žakelj**. Gre za žepni slovar tipa Bradačevega *Latinsko-slovenskega slovarja* v obsegu ca. 450 strani; besednjak je seveda omejen na izbor besedil. Slovar je nastal z dovoljenjem avtorja, po svoji zasnovi in obdelavi gesel pa že spominja na največji podvig slovenske latinistike, na **Wiesthalerjev Veliki latinsko-slovenski slovar**, ki je začel nastajati trinajst let pozneje, leta 1995. Delo na tem slovarju je bilo končano l. 1913, sledila je še uredniškova redakcija ob kateri je slovar temeljito pregledal in dopolnil, trajala pa je vse do l. 1923. Prvotni načrt slovarja je sicer predvideval izid dveh slovarjev: *šolskega slovarja* in *velikega (ročnega) slovarja*, vendar je zaradi velikih težav in nezgod, ki so spremljale njegovo njuno nastajanje, izšel samo prvi

del velikega slovarja. Po izidu prvega dela je začel slovar svojo odisejado, ki traja še danes in ki bo – vsaj predvidoma – doživela epilog l. 2005, torej 110 let po začetku dela na njem. Med manjšimi slovarji moramo omeniti *Latinsko-slovenski slovar k latinski čitanki za tretji gimnazijski razred* avtorja **Josipa Košana** (106 str., izšel l. 1908), ki obsega besede njegove *Čitanke*, v kateri je izbral odlomke iz Kornelija Nepota in Kvinta Kurcija Rufa. Slovar je obdelan zelo preprosto, je zelo pregleden in tudi tiskarsko zelo nazoren. Leta 1909 je **Anton Dokler** napisal *Slovar k izbranim Ovidijevim pesmim*, ki je nastal na osnovi že obstoječih nemških slovarčkov in izborov, leta 1912 pa je **Josip Pipenbacher** (prav tako na osnovi nemške izdaje) napisal *Slovarček k izbranim Horacijevim pesmim*.

Čeprav je naslov *Starejši slovenski učbeniki za latinščino*, pa vendarle ne morem mimo grščine ter grških učbenikov in priročnikov. Naj jih zgolj na kratko naštejem. Poleg Bradačeve *Grške slovnice* in *Grške vadnice* moramo omeniti še:

a) *Grško slovnico* in *Grško vadnico* **Josipa Tominška** ter njegov *Ksenofontov slovar* (besede k izbranim poglavjem iz Ksenofonta)

b) nekatere **slovarčke**:

- *Besede in rekla za Herodota* **Franca Jerovška**
- *Slovarček k I spevu Iliade* ter *Slovarček k IV, VI, XVIII, XXII in XXIV spevu Iliade* **Antona Koritnika**
- *Slovarček k I, V, VI, VII, VIII in IX spevu Odiseje* **Andreja Prebila**
- *Slovarček k I. in III. olintskemu ter III. filipskemu Demostenovemu govoru*, ki ga je priredil dr. **Josip Pipenbacher**

in

c) največji dosežek slovenske grecistike doslej (ob Sovretovem prevodu Iliade in Odiseje) – *Grško-slovenski slovar* **Antona Doklerja**, ki je izšel l. 1915. Mislim, da lanski ponatis tega slovarja (ponatisnila ga je Cankarjeva založba) samo potrjuje njegovo uporabno vrednost. Velja sicer pripomniti, da bi bila dobrodošla redakcija celotnega teksta (prvenstveno imam v mislih posodobitev slovenskega besedišča in izločitev ali poprava etimologij), vendar smo lahko zadovoljni že s tem, da je slovar sploh ponatisnjen, da je ponatisnjen v domovini in s tem tudi dostopen.

Kaj je skupno starejšim učbenikom za latinščino? V prvi vrsti vezanost na nemško filologijo in na nemške učbenike; v vseh naštetih učbenikih zasledimo vezanost na nemške slovnice in na razporeditev snovi v njih. Tudi sami avtorji v uvodih v učbenike (najsij gre za slovnice, vadnice, slovarje ali zbirke tekstov) navadno zapišejo, na katere nemške vire ali izdaje so se pri tem naslanjali. To seveda ni naključje, kajti

1) domala vsi slovenski filologi in učitelji klasičnih jezikov tistega časa so študirali na avstrijskih ali nemških univerzah

- 2) nemški učbeniki, slovnice, izbori tekstov itn. so bili v gimnazijah že uveljavljeni
- 3) nemška filologija je bila na področju učnih pripomočkov vseskozi vodilna in najbolj produktivna.

Ko danes govorimo o originalnih stavkih in primerih iz rimske književnosti, imamo vedno najprej v mislih primere oz. citate iz Cicerona ali Cezarja. V starejših učbenikih zaradi tesne naslonitve na nemško filologijo daleč prevladujejo primeri iz Cezarja; primeri iz Cicerona so – vsaj v prvih učbenikih – bolj redki. Res je, da so Cezarjeva dela lahko razumljiva, jezikovno jasna in nazorna in s tem primerna za pouk, vendar njegove »prevlade« ne moremo utemeljevati samo s tem. Morda lahko razloge za to iščemo v Ciceronovi »politični spornosti« in splošni nemški nenaklonjenosti tistega časa do vsega, kar je prihajalo iz Italije. Cezar kot lik briljantnega vojskovodje in odločnega politika nasproti Ciceronu, ki so ga v tem obdobju zaznamovale ostre kritike in porazne ocene nekaterih filologov (ki so bile tudi politično motivirane; spomnimo se samo Mommsena), je tako s svojo avtoriteto lahko dominiral tudi v šolstvu.

Ali so ti učbeniki in priročniki suhoparni v primerjavi s sodobnimi učbeniki, v katerih se učenje jezika povezuje s splošnim spoznavanjem antične kulture in književnosti? Če gledamo nanje z vidika današnjih učnih načel in pristopov, morda res. Vendar pa je treba vedno znova imeti pred očmi obseg in sistem dela v tedanjih gimnazijah. Pouk na klasičnih, pa tudi realnih gimnazijah, je – gledano z današnje perspektive, skozi prizmo sodobnih pedagoško-didaktičnih pogledov – nekaj neverjetnega in nepovračljivega. Vendar pa obsegi učbenikov, količina predelane snovi in sam pristop k obravnavi ne presenečajo, če samo pomislimo na število ur, ki so bile odmerjene klasičnim jezikom; v prejšnjem stoletju npr. je učni program za latinščino za klasične gimnazije predvideval 1. leto 8 ur, 2. leto 6 ur, 3. leto 5 ur, 4. leto 6 ur, 5. in 6. leto po 6 ur ter 7. in 8. leto po 5 ur latinščine tedensko. Zato se sploh ne gre čuditi količini in kakovosti predelane snovi in osvojenega znanja. Pri takšni intenzivnosti obravnave, s kakršno je potekal pouk klasičnih jezikov, ko je bila slovnica obdelana v treh letih, preostali čas pa je bil namenjen branju, interpretaciji in obravnavi originalov, utrjevanju snovi, stilistiki ter spoznavanju antične književnosti in kulture, o suhoparnosti nikakor ni mogoče govoriti. To velja tudi za učbenike, saj so pisani s tesno naslonitvijo na originalne tekste in so polni primerov in zgodb, skozi katere je bilo mogoče spoznavati tudi širši kulturno-zgodovinski okvir.

In v čem je glavni pomen in vrednost starejših učbenikov danes? Verjetno lahko odmislimo možnost, da bi kateri izmed učbenikov (spet) prišel v rabo kot stalni učni pripomoček za osnovne ali srednje šole; na to pa bi – ob ustreznih posodobitvi in dopolnitvi – sploh ne bilo odveč pomisliti

na fakultetni ravni, kjer je pomanjkanje ustreznih tovrstnih pripomočkov prav vznemirjajoče in že kar kronično. Za srednje in osnovne šole pa predstavljajo ti učbeniki neizčrpen vir primerov, bodisi originalnih stavkov bodisi predelanih originalnih stavkov bodisi zgodbic, anekdot, sestavkov bodisi izmišljenih stavkov in to za vsa slovnična področja od oblikoslovja do stilistike in tudi na vseh ravneh pouka, od osnovnošolskega do univerzitetnega. Prav tako utegnejo slovarji in komentarji učiteljem precej olajšati priprave na pouk, dijakom in študentom pa omogočiti hitrejše prevajanje izbranih odlomkov iz posameznih piscev. Zato so lahko ob ustrezni priredbi in mestoma posodobitvi v veliko pomoč pri oblikovanju in izvajanju učnega procesa.

Naslov:

mag. Matej Hriberšek

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

e-mail: matej.hribersek@ff.uni-lj.si